

Una hipòtesi de Metodologia Comunitària i Participativa

Marco Marchioni

1. ELEMENTS ESTRUCTURALS DE LA COMUNITAT

Hom troba quatre elements a tenir en compte:

- Territori.
- Població.
- Demanda.
- Recursos.

Tots quatre van ésser decisius de cara als processos de participació.

El **Territori** és un factor decisiu a l'hora de la participació, no és el mateix una comunitat rural que una zona urbana. Al territori hi ha també divisions socials i de classe. L'estudi i coneixement del territori i les relacions que s'estableixen amb la gent és un element fonamental en una acció social.

Pel que fa al factor **Població** cal tenir en compte població i sexe, població per edat, població per territori, activitat productiva, nivells d'instrucció...

Hi ha un territori al qual hi viu una població, aquesta població expressa una demanda; ens trobem ja, llavors, amb tres factors estructurals de la comunitat.

Si no hi ha demanda, no hi haurà intervenció social; la demanda varia al llarg del temps i de l'espai en funció de moltes variables (costums, valors...). Per exemple, fa vint anys el tema de l'avortament no era una demanda recollida i avui ho és; tampoc resultava prioritari el tema de la droga, com ho és a hores d'ara.

La demanda varia també en funció del territori, no és igual la repercussió de determinades demandes socials als diferents estrats de població i a diferents zones territorials. A les zones d'intervenció preferent es concentra una demanda que, en un principi, és al·lòctona, però donat que s'hi ha construït les cases per a un tipus de famílies que procedeixen del barem més baix, apareixerà aleshores una concentració de la demanda en funció d'una sèrie de variables que no controlem.

El present article recull la transcripció i traducció de la ponència que sobre el tema presentà M. Marchioni al curs d'introducció als Serveis Socials organitzat per Col·legi de Psicòlegs a València. Cal tenir en compte que no es tracta d'un article, sinó d'una exposició verbal. Únicament han estat suprimides les frases repetitives i corregida la morfosintaxi al fer la traducció quan ho hem vist escaient.

Conxa Ricart i Manuel Peretó

Això em permet d'introduir un tema de política social, malgrat que no podem abordar-lo a fons; una política social sàvia, mínimament seriosa, haurà de constar de dues parts, una fixa i l'altra variable, donat que la demanda varia, si la política social pren unes posicions estàtiques amb estructures rígides, quan arriba el canvi de la demanda ens trobem que no podem canviar la resposta perquè està vinculada per lleis, i si no hi ha flexibilitat a la política social, ens quedarem amb unes estructures inutilitzables. Mentres fora la demanda es modifica ràpidament, hom no té instruments d'intervenció; açò és un tema que es repeteix força sovint. La política social ha de preveure intervencions més fixes per aquella part de la demanda que es manté més o menys sempre; també, però, ha de fer possible la variació de la intervenció social en funció dels canvis que es produeixen a nivell de la demanda.

Considerant la demanda a nivell operatiu, ens interessen tres qüestions fonamentals per a l'elaboració de plans d'intervenció social:

— **Demanda explícita-demanda implícita** (població en risc que no acudeix a fer la demanda).

— **Demanda immediata-demanda potencial** (no immediata.) Ens hi trobem amb el pas de la resposta immediata a la resposta preventiva, també de la resposta individual a la col·lectiva o comunitària.

— **Demanda sentida-demanda no sentida.** El treball social, la intervenció social, no és una ajuda per solucionar un problema sinó una ajuda a la persona, al grup o la comunitat per tal que ells solucionen el problema; doncs, si jo comunitat no vull assabentar-me, i no li done gens d'importància al problema, de quina manera vaig a participar per solucionar-ho? D'altra banda, aquesta resposta sentida o admesa, i la no sentida, ens dona el punt de partida d'un individu o grup de comunitat en relació a un determinat problema i ens informa de quina és la seua actitud de cara a canviar o no la situació que determina aquest problema.

Si la comunitat no veu el problema, no pot participar, tampoc informar-se; açò és el que jo anomeno «el punt de partida». Aquest punt és fonamental a qualsevol acció social, donat que si un determinat programa no s'adapta al punt de partida en què es troba una determinada comunitat o grup en relació al problema, aquest passarà desproveït totalment.

I és per això que els programes que hom pot realitzar amb un planejament comunitari han d'ésser en funció del tipus de demanda, anant d'allò més explícit a allò més implícit, partint d'allò immediat per arribar a allò potencial, partint d'allò sentit per arribar a allò no sentit.

L'últim factor de la comunitat són els recursos. Ací cal trencar amb molts mites. Cal destacar uns punts d'anàlisi:

— **Recursos existents a cada sector, a cada àmbit.** No parlem de recursos en el sentit, per exemple, de que existeixen centres de salut, sinó en el sentit de quines són les prestacions reals que hi donen.

— **Recursos potencials.** Es poden connectar mitjançant una acció comunitària, per exemple: Pel que fa a l'ocupació, hi ha un altre tipus de recursos que no tenen res a veure amb els serveis socials, són recursos potencials, però que poden ésser vàlids si existeix un programa capaç d'utilitzar-los.

També tenim el tema dels recursos potencials en un sentit més filosòfic; podem dir que el recurs potencial número u és la pròpia comunitat, la comunitat ha de passar d'ésser un recurs potencial a ésser un recurs real.

Tot treball comunitari es podria definir com un procés de presa de consciència dels grups o comunitat. D'una banda i d'altra, tot procés comunitari és la progressiva participació voluntària de la comunitat en les tasques del seu desenvolupament; quan, per exemple, nosaltres, tècnics, anem a la reunió d'una cooperativa o d'un grup de xavals, ho fem dintre d'un horari de treball i cobrem un sou que remunera l'activitat; la gent que acudeix, però, té que haver resolt el seu problema abans, i després, a més a més, ve a participar a la reunió; d'aquesta manera aporten treball comunitari i participació, sense tenir aquest recurs no es pot canviar la situació de la comunitat.

— **Recursos interns-recursos externs.** Els recursos interns són interns a la comunitat o a un grup, és a dir, el grup pot controlar-los en qualsevol moment en què hom ho considere adient. El recurs extern, però, depèn d'altres, està fora de la comunitat i la seua arribada no la controlem, com tampoc les condicions en les quals arriba; si nosaltres garantim la seua aparició

i aquesta no s'hi dóna, el grup es pot sentir enganyat a pensar que no som bons. Per tot això, hom pot perdre la confiança, tant en nosaltres com en ells mateixos, en arribar a aquest punt, ja no hi haurà grup o costarà molt d'esforç d'intentar mantenir-lo.

— Ens resta fer una distinció força important entre **recursos, públics, privats i voluntaris**.

Hom pensa que actualment fóra interessant la utilització també de recursos privats. Teòricament s'haurà de pensar en la incorporació, integració, col·laboració i coordinació amb els recursos privats, per a la qual cosa caldrà tenir en compte una sèrie de requisits: s'ha de tenir ben clar que s'assumeix la comunitat com a punt de referència, i açò els recursos privats ho haurán d'assumir.

Pel que fa al voluntariat, jo crec que cal distingir entre organitzacions de voluntaris que tenen una política, motivacions i finalitats diferents, dels quals caldrà saber si com a grup privat poden integrar-se al treball; i per altra banda treball voluntari, que és la participació de la comunitat en les seues pròpies qüestions; aquest és un tema força seriós, i no es pot jugar a l'activisme fent perdre temps a la gent.

Totes aquestes qüestions tenen unes implicacions immediates, es poden fer plans partint del territori, o partint de la població, o bé de demandes específiques, o dels recursos. El que hom no pot fer és mesclar tot això en una confusió operativa, que no individualitze d'una manera clara el «per a qui» o «amb qui».

L'objectiu és una globalitat, considerant les diferents possibilitats o diferents situacions, allò que importa és que des de qualsevol punt comencem una acció comunitària, que no és la suma de programes sinó un procés, aquesta és la diferència fonamental. El treball comunitari pot no sortir endavant perquè, tenint-ne vint programes nosaltres pensem que estem fent acció comunitària, i no ho estem fent; el treball comunitari és el començament d'un procés de desenvolupament de la participació i d'una presa de consciència. Fins i tot, tenir un sol programa que pose en marxa aquest procés és més important que tenir-ne vint i que cap es porte a terme.

És per tot açò que cal saber si planifiquem des del territori, des d'un sector de població, des d'una demanda concreta o des d'uns recursos.

2. METODOLOGIA I FASES

Respecte a la metodologia comunitària, cal considerar el tema de la necessitat sentida o no sentida. A la primera fase del treball comunitari diferenciariem:

- Fase de coneixement.
- Estudi.
- Audició.

A la praxi normal, derivada fonamentalment de les ciències socials aplicades com la Sociologia i l'Economia, s'hi ha instaurat al llarg del temps una praxi d'intervenció que es fonamenta en l'esquema tradicional i típic:

- Estudi.
- Diagnòstic.
- Pla d'intervenció.

La qual cosa està bé, però traduït a la praxi s'oblida un element fonamental, la comunitat; s'assumeix a la comunitat com objecte d'estudi i no com a subjecte.

La sociologia té ciència, experiència, instruments, metodologia, com per a saber també què és el que pensa la comunitat, el punt de partida; però, a l'hora de la intervenció, cadascú es fa el seu mini-estudi i en base a això ja sap què és el que té la comunitat, què necessita, i fa el seu programa. D'aquesta manera al mateix lloc hi ha deu equips que intervenen, amb deu estudis diferents sobre la mateixa comunitat i utilitzant dades diferents i gens fiables. Cal la introducció d'una correcció en tota aquesta manera de treballar.

Un altre tema que cal plantejar-se al començament d'un estudi és la conveniència o no del passe d'un qüestionari; si volem carregar-nos un mínim de possibilitats de poder començar a treballar amb la gent podem fer-ho, però, un qüestionari és l'última cosa útil per iniciar l'establiment d'una relació amb la gent.

Respecte als informes, aquests mai es tornen; i en el treball comunitari hi ha un principi ètic: tot el que hom conega de la comunitat cal tornar-se-ho, perquè això forma part del procés de conscienciació. Aquesta cosa mai es fa, donat que els tècnics assumeixen a la comunitat com a objecte.

Cal una metodologia, la qual, des del primer moment en què es relaciona la gent externa amb la comunitat, siga coherent, i assumeixca a la comunitat com al subjecte que és.

Més endavant arribarà un moment en el qual, ja tranquil·lament, si necessitem passar un qüestionari ho farem i no passarà res, perquè ja sabrem qui som nosaltres, què és el que fem, i a

més a més que després els va informar.

Aquest podria ésser un índex per tal de mesurar els processos comunitaris: la capacitat de la comunitat d'assumir un qüestionari o d'autoestudiar-se, és a dir, la comunitat descobreix ja la necessitat d'un coneixement millor dels problemes per tal de poder solucionar-los. Cal tenir en compte, però, que hi ha uns precedents històrics que hauran influït (per exemple: l'acció de sacerdots, d'equips que han intentat intervenir, d'estudiants en pràctiques...), i que podran dificultar un poc el treball, doncs la gent de la comunitat pot estar farta i cansada.

Aleshores és necessària una metodologia que assumeixca la comunitat com a subjecte i no com a pura font d'informació.

Per a fer nosaltres el diagnòstic, que ens permetrà establir amb un mínim de sentit comú on es situa la comunitat en relació amb els problemes detectats, hem d'inventar un mètode, **la fase d'audició**, per tal de confrontar el diagnòstic objectiu amb el diagnòstic subjectiu (què és el que la comunitat pensa de la seua situació, de la sèrie de problemes que hem detectat).

Entre els elements per a fer un pla de treball és indispensable:

— La verificació de que el diagnòstic objectiu es correspon amb allò que la gent pensa de la seua situació.

— La detecció del punt de partida.

— El coneixement d'allò que la gent està disposada a fer.

Hi ha necessitats que podrem definir com objectives i d'altres com subjctives. I així, partint de la comunitat, es posa en marxa un procés que temps després pot arribar a tocar aquells problemes pels quals la comunitat, en un moment inicial, no estava disposada a treballar sí després, però, quan ja el procés ha manifestat alguna cosa positiva, ha creat una experiència, un mínim de consciència històrica.

Respecte a l'Avaluació, podríem dir que una comunitat o un treball comunitari ha funcionat bé quan l'esmentada comunitat és capaç de suportar els fracassos i després continuar, açò és un símptoma molt important de que s'ha treballat a fons amb la gent, i hom no ha cercat els resultats immediats, sinó alguna cosa més vital, més important. Quan com a tècnic li dic a la gent que s'enganya, que el tema no va per on ells pensen, i ho puc demostrar

sense que la gent se'n vaja, significa que la relació, que el procés, es troba en una fase avançada, perquè el grup admet posicions contràries al que pensa.

Un altre punt important és la integració de les funcions del treball que el professional fa, i no d'ell com a persona que pot estar integrada des d'un primer moment. Fins que no s'integren les funcions, tota la resta és folclore, que pot servir molt bé als antropòlegs culturals, però que és una altra qüestió pel que fa a nosaltres.

La Fase d'Audició es diferent a una enquesta, és realitzada mitjançant col·loquis oberts entre un treballador social i una persona de la comunitat. Interessa que la gent explique el seu punt de vista en relació amb els problemes per comprendre el punt de partida seu en relació amb la situació, i també veure quin d'aquests problemes consideren ells prioritari o fonamental.

En la fase d'audició tenim dos subjectes fonamentals:

— Gent de la comunitat, amb un sistema d'homès i dones d'acord amb la piràmide de població i amb el territori. Intentarem la reproducció en la mostra del mateix percentatge de gent per a que toque totes les capes de la població i també els diferents tipus de persones fonamentals en relació al treball.

— Testimonis privilegiats: persones que acompleixen un paper més ample d'una simple observació individual-personal, per exemple el propietari d'un bar a un carrer important.

És indispensable que prèviament algú de la comunitat siga el principi de la cadena, sense cadena no hi ha col·loqui; aquesta persona té que conèixer de que va el treball que es va a realitzar. Després ja poden haver moltes maneres de portar-lo a terme, amb molt de sentit comú, molta invenció i molta fantasia per aplicar-lo a cada situació.

La fase d'audició pot portar-se també en grups; per exemple, en gent jove resulta difícil arribar a un col·loqui individual, si pot, però, haver un col·loqui de grup al cantó d'un bar, açò ja és ben diferent, donat que hi apareix un control social pel qual determinades coses no es diuen més tard açò s'intentarà de corregir.

Arribem a un tema important, que és un altre instrument de treball fonamental per planificar posteriorment l'acció comunitària, és el que hom anomena la reconstrucció d'una jornada de tre-

ball d'un dia normal de la persona emblemàtica, de la categoria de persona que existeix al barri; per exemple, conèixer les hores en què la persona «X» d'una classe pot participar, els llocs possibles d'encontre que frequenta, en quines ocasions ho farà...

Aquesta informació, després resumida, es tornarà a donar a la gent, perquè així es veu què és allò que la gent pensa.

Hi ha ací un altre principi, un treball comunitari no s'acoba als horaris burocràtics, els horaris s'han d'acoblar a les necessitats del treball.

Miñançant aquestos col·loquis extrauríem més o menys quina és l'actitud de la gent en relació amb els seus problemes, quins consideren més importants, sobre quins estarien disposats a actuar, per exemple serà un problema amb les dones, altre amb els homes, un altre amb els joves, un altre problema que pot interessar a tota la gent (aço un poc més difícil)... La conjunció de tot açò amb les dades objectives pot donar un pla de treball més seriós, fiable i, sobretot,

que la gent entenda, s'informarà i així començarà la mobilització.

3. L'EQUIP BÀSIC

Per cada dimensió funcional que cal definir és necessari individualitzar un equip bàsic, que és el que té les relacions amb la comunitat; açò es clau, la comunitat té que poder identificar en qualsevol moment un agent professional, no vint, perquè el procés és únic i per tant cal un únic referent, un equip clarament definit, emplaçat, conegut, explicat i informat. I aquest equip és, sens dubte no hi ha un altre, Assistent Social i Psicòleg.

És necessari un assistent social per a la coordinació i organització dels recursos socials, serveis i prestacions socials que actuen en la comunitat. Un Servei Municipal Base, però, no ha de tenir cap prestació, aquest és un tema fonamental; si jo comence a ésser identificat en una comunitat perquè tinc recursos per a donar, predetermine la relació amb la gent, vindran a cercar aquestes prestacions, i no a mi

com agent de desenvolupament de la comunitat. L'equip bàsic no ha de manejar cap prestació que no siga la pròpia organització de la comunitat, les prestacions no són materials, són de treball amb la comunitat per a la seua organització i participació.

Els sociòlegs, els economistes, jo els veig, però, als equips centrals d'una comarca com Serveis d'Assessorament d'Intervencions Socials en diferents punts, quan els Serveis de Base els necessiten per facilitar dades macro-econòmiques generals. Resulta absurd que l'equip base perda el temps cercant dades, quan un equip centralitzat ho pot tenir per a tota la província, comarca i pot facilitar després la seua difusió.

Després, per exemple, pot arribar un altre grup que vol fer un estudi sobre el fracàs escolar, ara si podem cercar el sociòleg, que ens ajude a fer un treball seriós i científic del tema, però no és el sociòleg el que ha d'estar ací, ell ens donarà l'assessorament tècnic i científic, ens elaborarà els resultats, però

després la seua utilització la fem nosaltres, perquè la relació amb la comunitat la tenim nosaltres i no el sociòleg, i el mateix cas que el sociòleg pot ésser el de l'expert en drogodependències en cinema. Els diferents programes que hi ha, però, cal que s'integren dintre d'aquest equip base; i no cada programa buscant-se pel seu compte l'arrel amb la comunitat, donat que la gent al final no sabrà on adreçar-se, per a què i quan.

Aquesta ha estat la proposta que he fet a les Jornades d'Equips Base de Gandia i que ha estat recollida a les conclusions.

BIBLIOGRAFIA

- M. MARCHIONI: *Planificación Social y Organización de la Comunidad*. Editorial Popular, Madrid, 1987.
- «Cambio. Demanda Social y Profesiones Sociales.» *Apuntes de Psicología*, n.º 24, 1.º trimestre 1988.
- «Metodología de Intervención Social.» *Documentación Social*, n.º 66. 1987.

Informe de la reunión celebrada en Madrid el día 23-III-88 con el subdirector general de Tráfico

El día 23 de marzo de 1988 tuvo lugar en Madrid, en el marco del Congreso Iberoamericano de Psicología del Trabajo a propósito de la ponencia de Seguridad Vial, una reunión extraordinaria, no prevista en el programa del Congreso, de carácter abierto con la presencia de la Dirección General de Tráfico y de algunos sectores relacionados con la actividad de los Centros de Reconocimiento de Conductores.

Dicha reunión fue organizada, al parecer, con el fin de tratar, exponer y conocer la actitud de la Dirección General de Tráfico con referencia a cuestiones rela-

cionadas con el control y seguimiento del funcionamiento de los centros aludidos, celebrándose en uno de los salones del hotel Eurobuilding, sede del Congreso.

La reunión estuvo organizada en torno a una mesa, que estuvo compuesta por cuatro personas:

— Don Miguel Muñoz, subdirector general de Tráfico, en representación de dicha institución.

— Doña Rosario Iglesias, representante de la Coordinadora Estatal de Psicología y Seguridad Vial del Colegio Oficial de Psicólogos.

— Don José Soler, profesor

titular de la Facultad de Psicología de Valencia.

— Don Luis Osuna, representante de la Comisión de Seguridad Vial de la Delegación de Andalucía Oriental del COP.

La asistencia no fue muy numerosa, debido posiblemente a no estar prevista la reunión en el programa inicial del Congreso y a la ausencia de convocatoria específica a las respectivas comisiones de Psicología/Seguridad Vial del Colegio, a pesar de lo cual se contó entre los asistentes con la presencia, a título personal, de representantes de algunos de los sectores e instituciones implicados.

El eje del debate estuvo centrado en la preocupación por la posible degradación del sector de los Centros de Reconocimiento de Conductores, el control deontológico de los profesionales y centros, y las responsabilidades de la Administración en el control de dichos centros (preocupación, por otra parte, que es compartida en estos momentos por todos los organismos representativos relacionados con el sector — asociaciones de centros, Colegios profesionales, Universidad), que fue expuesta, tanto por los asistentes como por los tres psicólogos de la mesa al subdirector general de Tráfico.

A los reiterados comentarios de preocupación por la posible muerte del modelo de revisión de conductores, inaugurado en nuestro Estado, caso de no establecerse por todos los sectores implicados estrategias de control para impedir actuaciones al margen de la ley y/o poco deontológicas que empiezan a darse en el sector, afortunadamente minoritarias, así como que prevean el mejoramiento del Real Decreto por el que se rige el funcionamiento de estos centros (del que es acreedor por la juventud de éste y por el resultado de la experiencia de cuatro años de